Atatürk Döneminde Türkiye’de Komünist Propagandaya Karşı Alınan Önlemler

Measures Taken Against Communist Propaganda in Atatürk Period of Turkey

Dr. Ahmet ÇELİK
(ORCID: 0000-0002-0624-6701)
Fırat Üniversitesi - Elazığ

Öz: Osmanlı Devleti ve Rusya, Birinci Dünya Savaşı'na karşıt taraflarda girmişlerdi. Ancak 1917 yılında Rusya'da meydana gelen Bolşevik Devrimi ile rejim değişmiş, Batılı devletler ile ilişkileri bozulmuştu. Aynı süreçte Osmanlı Devleti savaştan mağlup ayrılmış, imzalanan Mondros Mütarekesi ile Anadolu, Batılı güçler tarafından işgal edilmişti. Bu olaylar bir kısım Türk yöneticileri ve Rus yöneticileri birbirine yakınlaştırmıştı. Bu yakınlaşma ise Türkiye’de komünist ideolojinin yayılması için propaganda yapılmasına ortam hazırlamıştı.

Dönemin şartlarının ortaya çıkardığı karşılıklı menfaat ilişkisi ve sınırdaş olmanın getirdiği yakınlaşma ve işbirliğine rağmen, taraflar ilişkileri sadece siyasi ve askeri alanlarla sınırlı tutmuştur. Özellikle Ankara, Sovyet Rusya'nın ideolojisine karşı mesafeli bir tutum izlemişti. Sovyet Rusya'nın yayılmacılığına hizmet etmesinin yanında, içerik bakımından da temkinli yaklaşılan komünist ideoloji, kontrol altında tutulmaya çalışılmış, düşünce sahasında yayılmaması için, komünist propagandaya karşı önlemler alınmıştır.

Çalışmamızda; belgeler eşliğinde, Türkiye’de komünist propagandaya karşı alınan önlemler incelenmiştir. Antikomünist faaliyetler çerçevesinde bazı yayınların yasaklanması ve yurt dışındaki yayınların ülkeye sokulmaması konusunda alınan önlemler ve komünist propagandası yapanların tutuklanma nedenlerini, gerekçeleriyle birlikte incelemeyi amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Komünizm, Türkiye, Atatürk, Antikomünizm

Abstract: The Ottoman State and Russia entered the opposite sides of the First World War. However, with the Bolshevik Revolution that took place in Russia in 1917, the regime changed and relations with Western states were broken. In the same period, the Ottoman State was defeated from the war, and the Mondros Armistice was signed and the Anatolia was occupied by Western powers. These events brought some Turkish heads and Russian heads closer together. This rapprochement prepared the environment for propaganda to the spread of communist ideology in Turkey.

Despite this rapprochement and co-operation, the parties had limited relations to only political and military areas. Especially Ankara was following a distant attitude towards the ideology of Soviet Russia. Communist ideology was tried to be controlled, and precautions were taken to prevent it from spreading for serving the expansionist policy of Soviet Russia.

In our study; In the accompanying documents, the measures taken against communist propaganda in Turkey were examined. We intend to investigate the reasons for the prohibition of certain publications within the framework of anticommunist activities and the reasons for the non-inclusion of foreign publications in the country and the reasons for the arrest of the communist propagandists, together with justifications.

Keywords: Communism, Turkey, Atatürk, Anti-communism

Giriş

Toplumlarda sosyal adaletin sağlanmasını savunan tüm düşüncelerin temelini oluşturan “sosyalizm” akımı, kaynağını Fransız İhtilalinden almaktadır. 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Demecinin ortaya atmış olduğu “kanun önünde bütün vatandaşların eşitliği”, yani siyasal eşitlik ilkesinin, bilhassa 1815’lerden itibaren, yazarlar tarafından ekonomik eşitliğe de dönüştürülmek istenmesi, sosyalizm akımının doğmasına yol açmıştır.¹

Toplumlarda sosyal adaletin sağlanması için siyasal eşitliğin tek başına yeterli olmayacağı, kişiler arasında ekonomik eşitliğin de bulunması gerektiği düşüncesi, ekonomik eşitliği gerçekleştirmek için düzen ve sistem arayışı sorununu getirmiştir. Sosyalizm adına pek çok görüş ve düşünce ileri sürülmüş, ancak sistematik bir fikir birliği sağlanamamıştır. Bu yüzden sosyalist düşünce, liberalizm ve nasyonalizmde olduğu gibi hareket alanı bulamamış, uzun bir süre hayalet olarak gezinmiştir. Rusya’da 1917 yılında meydana gelen Bolşevik İhtilali, Sosyalizmin aradığı yaşam alanını bulmasını sağlamıştır.

Marksist teoriye göre sosyalizmin son safhası olan komünizm; her çeşit mülkiyet veya asgari bütün üretim araçlarının toplumun elinde bulunduğu ve onun tarafından kontrol edildiği bir sistem demektir. Teknik manası üzerinde durulduğu takdirde komünizm, sosyalizmden, yani üretim araçlarının toplumun mülkiyetinde bulunmasından farklıdır. Çünkü komünizm, bir kısım veya bütün şahsi eşya ve üretim maddelerinin kolektif mülkiyeti demektir.² Sosyalizm ve komünizm terimleri, 1872 ve 1917 arasında bir birbirinin yerlerine kullanılıyordu. Daha doğrusu, komünizm kelimesi ortadan kaybolmuştu. Marksist Bolşevizm’in Rusya’da iktidarı ele geçirmesi neticesinde, bu terimler arasındaki fark canlandırıldı.³ Sosyalizm ve komünizm arasında teorik farkların yanında, düşünce olarak yayılması için uygulanan farklar da vardı. Komünizm, sosyalizme göre daha sert, gerektiğinde silahlı mücadeleyi de içermekteyken, propagandayı da yoğun bir şekilde savunmaktaydı.

Kapitalist sistemi tenkit ederek taraftar toplayan komünist ideolojinin ilk ayak sesleri, Vladimir Lenin öncülüğünde, Rusya’nın Petersburg şehrinde, 1905 devrim girişimiyle başlamıştı⁴. Hükümet bu ayaklanmayı bastırmakla birlikte, Çar, Duma adı verilen meclisin toplanmasını kabul etti. Birinci Dünya Savaşı başladığında, Rusya kargaşa içindeydi. Özellikle savaşın getirdiği güçlükler sonucunda, 8 Mart 1917’de, Petersburg’da halk gösterilere başlamış ve iki gün sonra olaylar ihtilale dönüşmüştü. 12 Mart’ta “İşçilerin ve Askerlerin Sovyeti” kurulmuş ve Çar II. Nikola tahtan çekilmek zorunda kalmıştı. Kurulan geçici hükümet Cumhuriyeti ilan etmesine rağmen karışıklıklar sürmüş, Bolşevikler bu durumu değerlendirerek Askeri İhtilal Komitesi kurarak yeniden ayaklanmışlar ve iktidarı ele geçirmişlerdir. 8 Kasım 1917 tarihinde, Lenin Petersburg’a gelmiş ve Rusya’da Bolşevik iktidarı dönemi başlamıştı.⁵

Rusya’da ihtilalle birlikte rejim değişse de, Bolşeviklerin yönetimindeki Sovyet Rusya’nın tutumu, geleneksel Rus politikalarından farklı olmayacaktı. Çarların zamanında olduğu gibi, Komünistlerin yönettiği Rusya’da da merkezîyetçilik ve otoriterlik mevcuttu. Keza komünistler de yayılarak Rusya’nın güvenliğini sağlamaya ve bu suretle yabancıların tehdit edici mevcudiyetlerini, Rus sınırlarından uzak tutmaya çaba sarf ettiler. 1917 İhtilali, Rusya’daki geleneksel otorite prensibine sadece yeni bir canlılık verdi. İhtilal, bozulmuş ve

¹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yay., İstanbul 2007, s. 14.

² Nejat Muallimoğlu, Bütün Yönleri İle Komünizm, Sermet Matbaası, İstanbul 1976, s. 29.

³ A.g.e., s. 30.

⁴ Lenin ilk olarak 1903 yılında katıldığı Roma Kongresi’nde devrim yaratacak düşünceleri dile getirdi. Lenin ve düşüncelerini destekleyen bir topluluk oluştu ve bu topluluğa Bolşevik adı verildi.

⁵ Rifat Uçarol, Siyasi Tarih (1789-1999), Filiz Kitapevi, İstanbul 2000, s. 534-535.

zayıflamış otoriter bir hanedanı yeni bir hanedan ile değiştirdi.⁶ Sosyalizm ya da komünizm, Rus çıkarlarını korumak ve arttırmak için kullanıldı. Bu durum, Türkiye'nin Sovyetlere ve ideolojisine yaklaşımını olumsuz etkileyen faktörlerden biri olacaktı.

Komünist ideoloji, Rusya'da yaşam alanı bulmadan önce, Avrupa ülkelerinde dar manada görülmüştü. Bu anlamda Bolşevik devrimi öncesinde Osmanlı düşünce yapısını az da olsa etkilemişti. Osmanlı Devleti'nde sosyalist düşünce, 19. Yüzyılın sonlarında yayılmaya başlamıştı. Bu dönemde, daha çok *azınlıklar* arasında yayılan sosyalist düşünce, özgül milliyetçiliklerin etkisiyle, Osmanlı İmparatorluğu'nda tek bir sosyalist hareketin ortaya çıkmasına engel olmuştu. Bunun yerine bu dönem, her milliyetten sosyalistlerin ayrı ayrı etkinlik gösterdiği bir dönem olarak adlandırılabilir. Tanzimat ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nda komünizmin tarifi yerine geçen "*iştirak-i emval ve iyale*" dair önemli tartışmalar yapılırken, bu dönemde komünist tabiri de kullanılmıştır. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nda yayınlanan dergi ve gazetelerde "*Komün, Birinci Enternasyonal*" ve "*Komünizm*" konuları gayet ilgi çekmiştir. "*İbret*" ve "*Basiret*" gibi yayın organları çevresinde toplanan Komün ve Enternasyonal yanlıları "*sınıf ve sınıf mücadelesi*" gibi kavramları kullanmamışlardır.⁷

İkinci Meşrutiyet dönemine kadar sosyalizm, Müslümanlar arasında çok az bir aydın tarafından ilgi görmüştür. Bu dönemde, bütünleştirici bir rol oynamak isteyen Osmanlı aydını, sınıf mücadelesi ve saflaşma anlamına gelen sol ideolojiye uzak durmuştur. İslamiyet ile sosyalizmin bağdaştırılmaya çalışıldığı İkinci Meşrutiyet döneminde, sosyalist adı ile kurulan ilk partiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Eylül 1910'da Hüseyin Hilmi tarafından kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası (OSF) ve daha sonra gene Hüseyin Hilmi tarafından kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF) dönemin ilk sosyalist partileridir. Bu iki parti, liberal denilebilecek ve İslamiyet ile bütünleşmeye çalışan fikirler öne sürerken, aynı zamanda Marx, Lassale ve Jaures'ten bahsederek, bu sosyalistlerin izinde yürüdüklerini vurgulamışlardır.⁸

Sovyet Rusya'nın ideoloji ihracı sırasında, Türkiye'de oluşan sol ve sosyalist düşünce ve hareketler, Osmanlı döneminde temellenen sosyalist fikirler üzerinde yeşermiştir. Bundan hareketle, Bolşevik İhtilali sonrasında, Türkiye'de oluşan sosyalist düşüncelerin temelsiz olmadığını söyleyebiliriz. Avrupa'dan gelip temellenen sosyalist düşünce, gelişme aşamasında Türk-Rus ilişkilerinin olumsuz imajına takılsa da, Sovyet ihtilali, tüm bölgede olduğu gibi, Türkiye üzerinde de etkide bulunmuştur. Sovyet Devrimi'nin Türkiye'ye etkilerinin iki yönlü olduğu görülmektedir. Bir yandan Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinden sonra devleti kurtarmak ve yeniden yapılandırmak çabasında olan kadrolar Bolşeviklere yakınlaşırken, bir yandan da Sovyet Devriminin etkisi ile Anadolu'da, İstanbul'da ve yurtdışında etkinlik gösteren sol gruplar ortaya çıkmıştır. Bunlar, Rusya merkezli olarak, Türkiye'de ideolojik propaganda yapmışlardır. Türkiye'deki yönetim kademesi de yapılan propagandalara karşı önlemler almaya çalışmıştır.

1. Milli Mücadele'de Türk-Rus İlişkileri ve Komünist İdeoloji

20. Yüzyıla gelindiğinde Avrupa'nın en büyük ordusuna sahip olan Çarlık Rusya'sı, gelişmeye ve genişlemeye devam ederken, ömrünü tamamlamak üzere olan Osmanlı

⁶ Louis J. Halle, *Soğuk Harp*, Çev. Arif Koçak, GHTBY, Ankara 1976, s. 18.

⁷ Bülent Akkuş, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm: Türkiye Komünist Partisi'nin Cumhuriyet Halk Partisi'ne Bakışı ve Özgün Bir Düşünür ve Siyaset Adamı Olarak Mehmet Ali Aybar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 40, Ekim 2015, s. 239.

⁸ A.g.m., s. 240.

İmparatorluğu üzerindeki emperyalist politikasında, aynı amacı paylaşan rakipleriyle birlikte hareket etmişti⁹.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya’sı rakip bloklarda savaşa girdi ve Osmanlı-Rus Savaşları Kafkas cephesinde cereyan etti. Ekim Devrimi ile Bolşevikler iktidarı ele geçirince, Osmanlı Devleti ile 5 Aralık 1917’de, Erzincan’da mütareke ve 3 Mart 1918’de Brest-Litovsk’ta barış imzalayarak savaştan çekilmişlerdi. Antlaşma ile Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti, 1878 Osmanlı-Rus Harbi sonunda Türkiye’den aldığı Kars, Ardahan ve Batum’u geri verme yükümlülüğü altına girmişti.¹⁰ Sovyet Rusya savaştan çekilmesine rağmen mücadelesi sona ermedi. Şimdi savaşta müttefik olduğu Avrupalılar, Sovyet yönetimine karşı tavır almıştı. Komünizmi doğduğu yerde yıkmak isteyen Batılı güçlerin Çarlık yandaşlarını desteklediği iç savaş yaşanmaktaydı¹¹.

Osmanlı Devleti’nin parçalanmasıyla Türk Milleti de Anadolu’da bir varlık yokluk mücadelesine girişmişti. Rusya’daki Sovyet yönetimi de Anadolu’da örgütlenmeye çalışan kuvvetler kadar yalnızdı ve düşman da ortaklı. Bu şartlarda Ankara ve Moskova mecburiyetten kaynaklı bir işbirliğine girişecekti. Sovyet Rusya Türkiye’yi, Türkiye de Sovyet Rusya’yı ortak düşman kapitalist Avrupa’ya karşı yanına almak zorundaydı.

Sovyet yöneticilerin, Türkiye’de sosyalist bir oluşumun gerçekleşerek ideolojik açıdan yanında yer almasını umdukları ortadadır. Ancak öncelikli olarak Türkiye’deki ulusal mücadelenin başarıya ulaşması Sovyetlerin öncelikli isteğiydi. Lenin’in Atatürk hakkında düşünceleri ve Türkiye’nin desteklenmesi gerektiği yönünde yaptığı açıklama O’nun öncelikli niyetini göstermektedir. Lenin;

“Mustafa Kemal Paşa, tabii ki sosyalist değildir. Ama görülüyor ki, iyi bir örgütçü, yetenekli bir komutan, burjuva-ulusal devrimini yürütüyor ki, ilerici bir insan, akıllı bir devlet adamı. Bizim sosyalist devrimimizin önemini anlamış olup, Sovyet Rusya’ya karşı olumlu davranıyor. O, istilacılara karşı bir kurtuluş savaşı yapıyor. Emperyalistlerin gururunu kıracağına inanıyorum. Ona ve Türk halkına yardım etmek gerekiyor.”¹²

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı’ndan mağlup ayrılmış, imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile fiilen sona ermişti. Anadolu dışındaki topraklarımız elimizden çıktığı gibi Anadolu da tehlikede idi. Nitekim kısa bir süre sonra ülkemizde İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan işgalleri başladı. Türkiye’ye Sevr’i kabul ettirmek isteyen emperyalist güçlere karşı konulabilmesi için Sovyet Rusya’nın desteği gerekliydi. Sovyet Rusya da, Batı emperyalizmine karşı Türk Milli Mücadelesini desteklemek zorunda kalmıştı. Ancak bu destek sürekli olmadı. Rusya bazen de Türkiye’nin aleyhine politikalar izledi. Bu nedenle Türkiye tarafında Sovyet Rusya ve ideolojisine temkinli ve tedbirli yaklaşılmıştı.

Türklerin, Sovyetlerle ilişkisinin mecburi ve karşılıklı çıkara dayalı olduğunu gösteren bir belge Amiral Bristol’ün Temmuz 1920’de, ABD Dışişleri Bakanlığı’na yazdığı mektuptur. Amiral Bristol Ankara-Moskova ilişkilerini şöyle değerlendirmişti:

⁹ Osmanlı Devleti için Hasta Adam tabirini ilk defa kullanan Rus Çarı II. Nikolay olmuştur.

¹⁰ Antlaşmanın metni için bkz. Stafanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Milli Mücadeleye*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1979, s. 44-49.

¹¹ Mayıs 1918’de, Bolşevikleri devirmek isteyen Çarlık generallerinin yönetimindeki Beyaz Ordu’nun faaliyetleriyle ortaya çıkan iç savaşa, İngiltere, Fransa, ABD ve Japonya asker göndererek destekte bulunmuştur. Funda Keskin, “Sovyetlerde İç Savaş Kutusu”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. 1(1919-1980), s. 157.

¹² Ivanoviç Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, Türkiye İş Bankası Yayınları. İstanbul 2010, s. 27.

“Bugünkü durumda Türkler, Bolşevik yardımını aramaya mahkûm edilmiştir. Elde edebildiğim bilgilere göre, Türkler, Bolşevikliğe sempati beslemiyor, Bolşeviklere katılmak istemiyorlar, ancak Yunan ve Avrupa saldırganlığına karşı kendilerini korumak için son çare olarak Bolşevik yardımını görüyorlar”¹³

Batı’da sosyalist devrimin zafer kazanacağından ümidini kesen Rus Bolşevikleri, Bolşevizm’in daha çok Şark ülkelerinde yayılacağını, İran’da ve Türkiye’de emperyalizm karşıtı hareketin sosyalist devrime dönüşeceğini düşünüyorlardı. Dünya proleter ihtilalini gerçekleştirmede Bolşevikler dünya memleketlerini iki kısma ayırarak, her kısımda uygulanacak taktiği ve bunun desteğini de buna göre tespit etmişlerdi. Batı Avrupa’nın endüstriyel memleketlerinde bu ihtilalin dayandığı sanayi işçileri ve bunları teşkilatlandıran komünist partilerdi. Orta Doğu ve Asya’yı içine alan Doğu’da bir sanayi ve dolayısıyla bir işçi kitlesi olmadığı için ve bu iki bölgedeki memleketler Batı sömürgeciliği altında bulunduğundan, buralarda dünya proleter ihtilalinin öncülüğünü köylüler ve Batı sömürgeciliğine karşı bağımsızlık mücadelesini yürüten milliyetçi burjuvazi yapacaktı. Bu arada, çekirdek halindeki komünist partileri, milliyetçi burjuvazinin Milli Kurtuluş Mücadelesini bir proleter ihtilaline çevirecekti. Milliyetçi burjuvazi Milli Kurtuluş hareketini başardığı takdirde; Batı’nın elindeki sömürgeleri kaybetme ihtimali artacaktı. Batı kapitalizmi ham madde kaynağını ve dolayısıyla en kuvvetli desteğini kaybederek zayıflayacak ve tam bu sırada işçilerin komünist partisinin ele alacağı bir ihtilal ile bütün kapitalizm yıkılarak, Doğu’da ve Batı’da bütün memleketlerde Sovyet rejimi bir anda kurulmuş olacaktı. Sovyet Rusya 1919 Martından itibaren Türkiye’ye de bu açıdan bakmış ve amaçlarını ve bu konudaki ümitlerini bütün Milli Mücadele boyunca devam ettirmiştir. Milli Mücadeleye karşı Sovyetlerin yaklaşımının temel noktası budur. Sovyetlerin planlarından biri de Mustafa Kemal Paşa’yı Türkiye’de Bolşevik lider yapmaktır.¹⁴ 1 Eylül 1920’de Bakü’de toplanan Doğu Milletleri Kongresinde Mutişev adlı bir Kafkas delegesinin söyledikleri bunu destekler mahiyettedir;

“Mustafa Kemal’in hareketi bir milli kurtuluş hareketidir. Biz bunu destekliyoruz, çünkü emperyalizme karşı yaptığımız mücadele sona erer ermez, bu hareketin bir sosyal ihtilale inkılab edeceğine inanıyoruz”¹⁵

Milli Mücadele döneminde, Rusya’nın rejimini benimsememek suretiyle yardımının sağlanacağı, böylece içinde bulundukları durumdan kurtulacakları ümidini taşıyanlar olmuştur. Türklerin Bolşeviklerle ilişkilerinin başlaması ile ilgili ilk temas, Mustafa Kemal Paşa’nın Havza’da bir Bolşevik yetkili ile görüşmesiyle olmuştur.¹⁶ Rusya’nın Dışişleri Komiseri Çiçerin, Sivas Kongresi’nin sona ermesinden iki gün sonra, 13 Eylül 1919’da, *“Türkiyeli İşçi ve Köylülere Çağrısını”* yayınlamıştır. Kapitalizme karşı girişilen savaşta emperyalizme karşı Türk işçi ve köylü toplumunu birlikte mücadeleye davet eden mektuptan¹⁷ sonra Türkiye, Rusya gibi güçlü bir devletle komşu olmanın avantajlarından yararlanabilme fırsatını yakalamıştır. Bu da, komünist ideolojiyi destekleyerek değil, emperyalist Batı’ya karşı Rusya’yı denge unsuru olarak kullanarak gerçekleştirilmiştir.

¹³ Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye’nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s. 101-102.

¹⁴ Cemil Hasanlı, *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1953)*, Çev. Ali Asker, Bilgi Yay., Ankara 2011, s. 16.

¹⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 315.

¹⁶ Kadir Kasalak, “Milli Mücadele Başlarında Türk-Rus İlişkileri”, *Askeri Tarih Bülteni*, GATSEB Yay., Sayı: 37, 1994, s. 24-25.

¹⁷ 13 Eylül 1919 tarihli çağrı metni için bkz.: Yerasimos, a.g.e., s. 130-133.

Anadolu’da Milli Mücadele örgütlenirken, Müttefikler Sevr barış antlaşmasını hazırlamışlar ve bu antlaşmayı imzalayacak İstanbul Hükümeti temsilcileri 2 Mayıs’ta İstanbul’dan hareket etmişlerdi. Bu antlaşmanın uygulanmasına ancak kuvvetle karşı konabilirdi. Bu kuvveti sağlamak için de Sovyet Rusya’dan yardım almak zorunluydu.¹⁸ Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi’nin 24 Nisan 1920 tarihli oturumunda, Bolşevikler ile emperyalizme karşı işbirliğine girilebileceğini belirttikten sonra, Sovyet lideri Lenin’e, iki ülkeyi tehdit eden Batılı güçlere karşı işbirliğini öneren bir mektup göndermiştir.¹⁹ Batı’ya karşı siyasi ve askeri dayanışmayı gerçekleştirme amacı doğrultusunda, Rusya ile anlaşma esaslarını görüşmek üzere Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığındaki heyet Moskova’ya gönderilmiştir. Türk-Sovyet yakınlaşmasını başlatan bu girişim, aynı zamanda TBMM Hükümeti’nin dışişleri ile ilgili ilk kararıdır²⁰.

Moskova’ya 19 Temmuz 1920’de ulaşan heyet, 10 günlük bekleyişin ardından 29 Temmuz 1920’de görüşmelere başlayabilmiş, ancak, ittifak konusunda bir sonuç alamamıştır. Türk heyeti, doğu sınırının açılması ve ikili ilişkilerin düzenlenmesiyle ilgili taleplerini sunarken, Dışişleri Komiseri Çiçerin, Misak-ı Milli’de Sovyetler Birliği lehine bazı değişiklikler önermiştir²¹. Daha sonra, Aralık ayında, Sovyetler Birliği’nin isteği üzerine İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey’in başkanlığında yeni bir heyet Moskova’ya giderek görüşmelere başlamış, iki ülke arasında TBMM’nin büyük bir devletle imzaladığı ilk antlaşma olma özelliğine sahip olan, 16 Mart 1921 tarihli “*Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması*” (Moskova Antlaşması) imzalanmıştır. Bu antlaşmadan sonra Sovyet yardımları gelmeye başlamıştır.

Dostluk Antlaşmasının imzasına ve yapılan yardımlara rağmen, komünizm meselesi sebebiyle Türk-Sovyet ilişkileri sağlam temellere oturmamıştır. Mustafa Kemal Paşa; “*Bizim Ruslarla olan münasebet ve muhadenetimiz ancak iki müstakil devletin ittifak ve ittifak esaslarıyla alakadardır*”²² diyerek komünizmin Türkiye’ye sokulmamasını özellikle vurgulamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922’de, yaptığı TBMM Yasama Yılı Açış konuşmasında Sovyetler Birliği ile geliştirilen dostluğun içeriğinden şöyle bahsetmiştir;

“...Misak-ı Milli’yi kabul ederek, maddi ve manevi alanda tam bağımsızlığımızı kabul edenleri derhal dost kabul ederiz. Tam ve gerçek bağımsızlığımızı açık ve samimi şekilde ilk önce kabul ederek, bize barışma elini uzatan Rus Şuralar Cumhuriyeti ile dostluk bağlarımızın kuvvetlendirilmesi dış politikamızın temelidir”²³.

Milli Mücadele yıllarının getirdiği zor şartlar, Türkiye’yi Sovyetlerin desteğini almaya mecbur bırakmış, bu durum Türkiye’de komünist ideolojinin yayılması için ortam hazırlamıştır. Girişilen dostluk ilişkileri ile meydana gelen yakınlaşma sonucu, Türkiye’de komünist propaganda yapılabilmesi mümkün olmuştur. Türkiye’nin Sovyet Rusya ile daha 1920’li yıllardan itibaren giderek geliştirdiği ve hatta bazen Batılıların ittifak olarak gördüğü

¹⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 311.

¹⁹ Mektubun metni için bkz.: Yerasimos, a.g.m., s. 232.

²⁰ *Türk Parlamento Tarihi*, C. I., Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem, 1919-1923, TBMM Basımevi, Ankara 1994, s. 599.

²¹ Sovyetlerle dostluk anlaşması için Bekir Sami Bey Başkanlığında Moskova’ya gönderilen heyet, 19 Temmuz’da ulaştı. Dostluk Anlaşmasının esasları 24 Ağustosta hazır olmakla birlikte bu anlaşma imzalanamadı. Çünkü Sovyetler, Bitlis, Van ve Muş illerini Ermenistan’a terk edilmesini istediler. Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Temel Yay., İstanbul 2017, s. 80-81.

²² *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1989, s. 21.

²³ “Başkan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin TBMM’nin I. Dönem 3. Yasama Yılı Açış Nutukları, 1 Mart 1922”, *Atatürk’ün Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni Açış Konuşmaları*, TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu Yay., TBMM Basımevi, Ankara 1987, s. 81.

dostluk ilişkileri devam edecektir, ama bu siyasi ve diplomatik ilişkiler bir ideolojik etki getirmeyecektir. Zaten Türkiye, kuruluşundan beri anti-komünist faaliyetlere girişmişti. 1921 başlarında, Mustafa Kemal Paşa komünist faaliyetlere karşı tedbirler almış, 1922’de hükümet komünist propagandasını yasaklamış ve 1925’te Türkiye Komünist Partisi’nin son kalıntıları da kanun dışı ilân edilmiş²⁴ ve sonraki süreçte komünist propaganda ile mücadele edilmiştir.

2. Atatürk’ün Sovyetlere ve Komünizme Bakışı

Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti etkinliğini yitirmiş, ülke İtilaf Devletleri tarafından işgale uğramıştı. Osmanlı Devleti’nin yıkılış sürecinin içinde yaşayan Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun’a çıkarak, başlatılacak olan Milli Mücadele’nin liderliğini üstlendi. Bu tarihten ölümüne kadar, ülkenin tüm politikaları O’nun düşünce, kabiliyet ve inisiyatifi doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Sovyet Rusya ile geliştirilen ilişkilerin içeriği ve Sovyetlerin ideolojisine yaklaşım da yine Mustafa Kemal’in görüş ve düşünceleri çerçevesinde oluşmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, girişilen Milli Mücadele’de başarı sağlanması için Sovyet desteğinin önemini farkındaydı. Türkiye’de görev yapan Sovyet diplomat Ivanovic Aralov anılarında Mustafa Kemal Paşa’nın, Türkiye’nin ulusal çıkarları için başlıca görevin Sovyet Rusya ile dostluk ilişkilerini güçlendirmeye öncelik verdiğini belirtmekteydi²⁵. Ancak Mustafa Kemal Paşa, Sovyetlerin tarihi emellerinin ve sosyalist komünist ideolojiyi yaymak istediklerinin de farkındaydı. Bu sebeple Sovyetlerle başlatılan dostluk ilişkisinin sınırlarını sadece siyasi ve askeri alanda tutarak, Sovyet ideolojisine karşı temkinli yaklaşmıştır. Milli Mücadele dönemi ve sonrasında, Türkiye’deki komünist ideolojinin sınırları, Mustafa Kemal Paşa’nın düşünceleri ile şekillenmiştir.

Mustafa Kemal Paşa’nın Sovyetlere ve komünizme bakışını, izlediği politikalardan ve yazılan raporlar ile söylev ve demeçlerinden anlamak mümkündür. O’nun görüş ve düşünceleri, aynı zamanda, antikomünist propaganda niteliği taşımaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, Sovyetlerle ilişki kurmasına rağmen ideolojisine sıcak bakmamış, Türkiye’ye uygun görmemiştir. Türkiye’de Bolşevikliğin yeri olmadığını, ABD İnceleme Heyeti Başkanı General Harbord’a yazdığı, 24 Eylül 1919 tarihli raporda şöyle dile getirmiştir;

*“...Bolşeviklere gelince, ülkemizde bu öğretinin hiçbir yeri olamaz. Dinimiz, geleneklerimiz ve sosyal yapımız bütünüyle böyle bir düşüncenin yerleşmesine uygun değildir. Türkiye’de ne büyük kapitalistler, ne de milyonlarca işçi vardır. Öte yandan tarımsal bir problemimiz yoktur. Son olarak sosyal yönden dinsel ilkelerimiz, Bolşevizm’i benimsemekten bizi uzak tutmaktadır. Türk ulusunun bu öğretiye karşı hiçbir eğilimi olmadığını ve daha da ötesi, gerektiğinde savaşımaya hazır olduğunun en iyi kanıtı, Ferit Paşa’nın Bolşevizm’in ülkede yayıldığı ya da yayılmak üzere olduğu yolundaki gerçek dışı söylentilerine karşı ulusun duyduğu kaygılardır.”*²⁶

Mustafa Kemal Paşa bu sözleriyle Bolşevizmin rejim olarak Türkiye’de uygulanmasının mümkün olmadığını Amerika temsilcisi Harbord’a bildirirken, Türk-Rus dostluğunun ekonomik ve askeri alanlarda olacağını, Türkiye’nin Rusya’daki rejime temkinli yaklaştığını göstermesi bakımından da önemlidir.

²⁴ Süleyman İnan, “Atatürkçülük (Kemalizm) ve İdeoloji”, <http://www.ozgurtoplumundegerleri.com/>, Erişim Tarihi, 24.06.2016.

²⁵ Aralov, a.g.e., s. 19.

²⁶ Mustafa Onar, *Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, GÜ Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, Cilt: I, Ankara 1995, s. 191.

Mustafa Kemal Paşa, Türk-Rus dostluğunun gelişmesinden yana olduğunu söylerken, Bolşevikliğe karşı olduğunu da her fırsatta dile getirmiştir. Doğu sınırındaki Ermeni saldırıları hakkında verilen soru önergesi nedeniyle, 14 Ağustos 1920’de TBMM’de yaptığı konuşmada;

“Bizim noktai nazarlarımız, bizim prensiplerimiz cümlece malûmdur ki, Bolşeviklik değildir ve Bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık. Bizim itikadımıza göre, milletimizin temini hayat ve tealisi, kendi kabiliyeti millîyesine mütenasip olan noktai nazarlardır”²⁷

diyerek, komünist ideolojiye karşı mesafeli olduğunu bildiriyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Sovyet Rusya’nın amaçlarının farkındaydı ve 2 Eylül 1920 tarihinde, Moskova’ya giden heyete yazdığı telgrafta bunu şöyle dile getirmişti:

“Bolşevik Rusya’nın yüreğinde, bıraktığı toprakları geri almak, İslam ve Türk topraklarında kesin egemen olmak isteği vardır. Türkiye’nin kurtuluşunu ve özellikle de İslam ülkeleri ile politik ve coğrafi ilişkilerini kolaylaştırmaktan kaçınmaktadır. Dünya devletleri arasındaki konumu pek de iyi değildir. Batı devletleri ile anlaşma karşılığında, Türkiye ile hemen bir antlaşma yapmaya yanaşmamaktadır. İslam uluslarının Türkiye’nin etkisine düşmemesi için aralarındaki ilişkiyi engellemektedir. Ermeniler vasıtası ile Batı Hristiyan dünyasında, Türkiye’ye karşı yerleşen zararlı görüşleri kışkırtmaktadır. Kendisine ve Batı devletlerine karşı Türkiye’nin bağımsız bir politika yürütmesine engel olmak için Türkiye’de Bolşevizmi bir oldubittiye getirip ülkenin yöneticilerini bir yana atarak, Türkiye’nin yönetimini Moskova’ya bağlamak istemektedir”²⁸

Mustafa Kemal Paşa, Bolşeviklerin Türkiye’den toprak talebine de sert tepki göstermişti. Moskova’da bulunan Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey’e, 16 Ekim 1920’de gönderdiği telgrafta, Van ve Bitlis’in Ermenilere verilmesi talebinin emperyalistlerin talepleri ile uygunluk gösterdiğini belirterek, Sovyet yönetimini kendisi ile çeliştiği gerekçesi ile kınamıştı. Aynı konuda 21 Ekim 1920’de Bekir Sami Bey’e verdiği talimatta şu görüşleri dile getirmişti:

“Ankara Hükümeti emperyalizm ve kapitalizme karşı yaptığı mücadelede tabii müttefik olarak gördüğü Rusya Şuralar Cumhuriyeti’nin samimiyetinden şüpheye düşmektedir. Van ve Bitlis vilayetlerimizden Ermenilere toprak verilmesini Türk milleti katiyen kabul etmeyecektir. Bölgede hiçbir zaman çoğunluk teşkil etmemiş bir gruba Türkiye aleyhine toprak talebi Sosyalist ve Sovyetist Rusya Cumhuriyetinden de gelse emperyalist bir fikrin mahsulüdür. Bu davranış emperyalizm aleyhinde mücadele eden Bolşevik Rusya Hükümetinin aleyhine sonuçlar doğuracaktır. Ankara’daki Milli Hükümet emperyalizme karşı mücadele amacıyla kurulmuştur. Emperyalizmin belirtisi olan bu talebi kabul etmesi mümkün değildir”²⁹

Daha sonra 22 Ekim 1920’de Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçerin’e bir mektup göndererek, emperyalizme karşı yapılan ortak mücadeleye tekrar dikkat çekmişti.³⁰

Mustafa Kemal Paşa, 3 Ocak 1921’de İtilaf Devletleri, Sovyet Rusya, Gürcistan ve Ermenistan ile ilişkiler hakkında Meclis’te yaptığı konuşmada komünizmin içeriğine değinerek, milli devleti yok saymasından şikâyet ederek, şöyle devam etmiştir:

²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Kırk sekizinci İçtima, 14.8.1336, s. 210.

²⁸ Onar, a.g.e., s. 182.

²⁹ Alaattin Uca, “Atatürk ve Komünizm”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 15, Erzurum 2000, s. 337.

³⁰ Onar, a.g.e., s. 201.

“Komünizm hudut tanımaz. Hâlbuki biz bir milli hudut kabul ediyoruz. Sonra tam istiklalden bahsediyoruz. İhtimal komünizm kayıtsız şartsız serbestliği uygun görür. Biz de bunu kabul edemeyiz. Bizim Ruslarla olan ilişkilerimizde esas olarak kapitalizm aleyhine yani komünizm esaslarına değinilmemiştir. Görüşebilmek için komünist olunuz veyahut olmaya mecbursunuz diye kimse bize bir şey demediği gibi, sizinle dost olabilmek için komünist olmaya karar verdik dememişizdir. Böyle bir esas mevcut değildir. Yalnız Rus Bolşevik Hükümeti komünisttir ve asli gayesi budur. Bütün milletlere bu fikir ve gayeyi yaymak ister. Şunu söylemek isterim ki, biz buna mani olacağız veyahut bunu yapmayacaksınız demek, Rusya Bolşevik Hükümeti’nin varlığını tanımamak ve onu reddetmek demektir ki, bunu da yapamayız. Yalnız memleketimize ve milletimize zarar gelmesi halinde gerekli tedbirleri almamıza engel olamazlar”³¹

Bu konuşma sadece komünist ideolojiye bakış açısını değil, aynı zamanda Sovyet Rusya ile yapılacak işbirliğindeki hassasiyetleri de vurgulamaktadır.

Mustafa Kemal Paşa, 22 Ocak 1921’de Meclis’te yapılan gizli oturumda da komünizme karşı fikirle mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiş, Meclis ve Hükümetin komünizme karşı aldığı tedbirler ve uygulamalar hakkında bilgi vermişti. 25-26 Ocak 1921 tarihinde Philadelphia’daki Public Ledger Gazetesi’nin muhabiri Clarence K. Streit’le, Türk-Rus ilişkileri üzerine bir söyleşide bulunmuş ve “Türkiye’de Bolşeviklik yani Komünistlik, Enternasyonalistlik hakkında düşünceniz nedir?” şeklindeki bir soruya şöyle cevap vermişti:

“...Türkiye’de komünizm yoktur. Bütün dünya bizi milliyetçi olarak bilir. Milletimizin istiklalini, haklarını ve menfaatlerini koruyan kimseler olarak öyleyiz de. Şayet enternasyonalizm demekle bütün milletlerin istiklal ve hukukuna saygıyı kastediyorsanız o zaman evet biz enternasyonalistiz de, diğer taraftan biz dinimize de bağlıyız. Milli ve dini ruha aykırı olan komünizmin bizde nasıl bir tatbikat sahası bulabileceğini de anlamam. Böyle bir ihtimal ancak Türk Milletine karşı girişilen bir suikastın gerçekleşmesi halinde ortaya çıkabilir”³²

Mustafa Kemal Paşa, 2 Kasım 1922 tarihinde, Petit Barisien muhabirine Bursa’da verdiği beyanatta da;

“Biz ne Bolşevik, ne de Komünistiz. Ne biri ne diğeri olabiliriz. Biz, milliyetperver ve dinimize hürmetkârız” dedikten sonra, aynı dönemde Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi muhabirine verdiği demeçte, komünizmin toplumsal bir mesele olduğunu vurgulamış, “Memleketimizin hali, toplumsal şartları, dini ve milli ananelerinin kuvveti nedeniyle Rusya’daki komünizmin Türkiye’de tatbik edilemeyeceğini, son zamanlarda ülkemizde komünizm esasları üzerine teşekkül eden partilerin bu hakikati kavrayarak faaliyetlerini durdurduklarını, Rusların düşünürlerinin bile bizim için bu hakikatin meydana çıkmasına boyun eğdiklerini”³³ söylemiştir.

Mustafa Kemal Paşa, ilerleyen süreçlerde de düşünce ve fikirlerini paylaşarak, komünist ideolojiye karşı olduğunu belirtmiştir. 5 Ağustos 1929 akşamı Eskişehir’de, aralarında yargı üyeleri ve gazetecilerin de bulunduğu büyük bir topluluk önünde şu konuşmayı yapmıştır:

“Türk milletinin içtimai nizamını ihtilale müteveccih didinmeler boğulmaya mahkûmdur. Türk milleti, kendinin ve memleketinin yüksek menfaatleri aleyhine çalışmak

³¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1989, s.138.

³² Uca, a.g.e., s. 340.

³³ Utkan Kocatürk, Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, Semif Ofset, Ankara 1999, s. 221.

isteyen müsfit, sefil, vatansız ve milliyetsiz mağazaların (beyinsizleri) hezeyanlarındaki gizli ve kirli emelleri anlamayacak ve onlara müsamaha edecek bir heyet değildir. O’nu yolundan ayırmak isteyenler, ezilmeye, kahredilmeye mahkûmdur. Bunda köylü, amele ve bilhassa ordumuz candan beraberdir. Buna da kimsenin şüphesi olmasın. Hâkim efendiler, siz kanun adamlarısınız! Ellerinize milletin, vatanın, her türlü hak ve menfaatlerini vikaye eden (koruyan) kanunlar tevdi edilmiştir. İşaret ettiğim noktaları işittiniz. Türk milletinin büyük haklarını müdafaa ederken, bu noktalar ehemmiyetle hatırdan tutulmalıdır. Bu memleketteki komünistler, sadece bizim tevkif ettiklerimizden ibaret değildir. Bu işlerle bizzat yakından alakadar olacağım. Şurası unutulmamalıdır ki, Türk âleminin en büyük düşmanı Komünistliktir. Her görüldüğü yerde ezilmelidir.”³⁴

Mustafa Kemal Paşa’nın, 1932 yılında, ABD Genel Kurmay Başkanı Gen. Douglas MacArthur’a söyledikleri, Sovyet Rusya’nın amaçları ile ilgili öngörüsünü içermektedir. Yapılan görüşmede şunları söylemiştir:

“Avrupalı devlet adamları başlıca anlaşmazlık konusu olan mühim siyasi meseleleri, her türlü milli egoizmden uzak ve yalnız umum menfaatine olarak son bir gayretle ve tam bir iyi niyetle ele almazlarsa, korkarım ki, felaketin önünü alamayacaklardır. Zira Avrupa meselesi, İngiltere, Fransa, Almanya arasında anlaşmazlık meselesi olmaktan çıkmıştır. Bugün Avrupa’nın doğusunda bütün medeniyeti, hatta bütün insanlığı tehdit eden yeni bir kuvvet belirmiştir. Bütün maddi ve manevi imkânlarını topyekûn bir dünya ihtilali gayesi uğruna seferber eden bu korkunç kuvvet üstelik Avrupalılara, Amerikalılara henüz malum olmayan siyasi metotlar tatbik etmekte ve rakiplerinin en küçük hatalarından bile mükemmelen istifade etmesini bilmektedir. Avrupa’da vuku bulacak bir harbin başlıca galibi ne İngiltere ne Fransa ve ne de Almanya olmayacak, sadece Bolşevizm olacaktır. Rusya’nın çok yakın bir komşusu ve bu milletle en çok harp etmiş bir millet olarak biz Türkler, orada cereyan eden hadiseleri çok yakından takip ediyor, tehlikeyi bütün çıplaklığıyla gösteriyoruz. Uyanan Doğu milletlerinin zihniyetlerini mükemmelen istismar eden, onların milli duygularını okşayıp kinlerini tahrik etmesini bilen Bolşevikler yalnız Avrupa’yı değil, Asya’yı da tehdit eden başlıca kuvvet halini almışlardır”³⁵

Bu konuşmadan 7 yıl sonra İkinci Dünya Savaşı patlak vermiş ve savaşın sonunda ortaya çıkan Soğuk Savaş, O’nun öngörülerini haklı çıkarmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, yine 1932 yılında, Rusya’daki rejim ile Türkiye’deki rejimin farklılıklarını dile getirmiş ve Amerikan gazeteci Mrs. Baker’in “Türkiye’de tatbik edilen devletçiliğin manası nedir?” şeklindeki sorusuna cevap verirken;

“Türkiye’nin tatbik ettiği devletçilik sistemi 19. asırdan beri sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş Türkiye’ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin özel teşebbüslerini ve şahsi faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş memleketin bütün ihtiyaçlarını, birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket ekonomisini devletin eline alması. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türkiye vatanında asırlardan beri ferdi ve hususi teşebbüslerle yapılamamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve kısa bir zamanda yapmaya muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz bu yol görüldüğü gibi liberalizmden başka bir sistemdir”³⁶

³⁴Hitabe, Sakarya gazetesinin 7 Ağustos 1929 tarihli sayısında yayınlanmıştır. Muallimoğlu, a.g.e., s. 28.

³⁵A.g.e., s. 1-2.

³⁶Uca, a.g.e., s. 339.

diyerek, Türkiye’deki devletçilik sisteminin Sovyet sistemi ile alakalı olmadığını vurgulamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, başlangıçtan itibaren Sovyetlerle kurulan ilişkilerin sınırlarını belirlemiş, ideolojisine mesafeli durmuştur. Her fırsatta komünist düşüncenin Türkiye ve Türk Milleti için uygun olmadığını belirterek, bu ideolojinin toplum içinde yayılmaması için önlemler almaya gayret göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın yanı sıra Milli mücadelenin diğer kahramanları da komünist ideolojiye ve arkasındaki Rus milliyetçiliğine dikkat çekmişlerdir³⁷.

3. Türkiye’de Komünist Oluşumlar ve Faaliyetleri

Osmanlı Döneminde sosyalist oluşumların varlığına rağmen, Türkiye’de Milli Mücadele dönemi ve sonrasında faaliyet gösteren sosyalist ve komünist hareketler, 1916-1917 yıllarında Türkiye dışında başladı³⁸. Fransa, Almanya, İsviçre ve Rusya’da başlayan ilk Türk sosyalist ve komünist hareketler, 1919’dan sonra Türkiye’de merkezileşerek günümüze kadar intikal eden sosyalist ve komünist hareketlerin doğuşunu sağladı.³⁹ Türkiye komünizminin özellikle 1919’dan sonra Türkiye’de palazlanmaya başlaması tesadüf değildir. Milli Mücadele sürecinde kapitalist ve emperyalist Avrupalılarla mücadele ve Ruslarla sağlanan yakınlaşma, bu ideolojinin de etkinliğini arttırmasına sebep olmuştur. Bu dönemden başlayarak, komünist faaliyetlerin çoğaldığını, buna karşılık komünist ideolojinin yayılmasına karşı alınan önlemlerin de, aynı doğrultuda arttığını görmekteyiz.

Türkiye’de sosyalist-komünist hareketlerin gelişme dönemi 1919-1923 yılları arasında olmuştur. 1919-1923 dönemindeki *sol* adı altında kurulan partiler üç grupta ele alınabilir:

1. Millici güçlerin denetimi altında kurulan Halk Zümresi, Yeşil Ordu ve Resmi Türkiye Komünist Partisi gibi örgütlenmeler.

2. Ekonomik savaşımı öne alan ve İkinci Enternasyonal paralelinde görülen Sosyal Demokrat Fırkası (SDF), Türkiye Sosyalist Fırkası (TSF), TSF’nden ayrılan Müstakil Sosyalist Fırkası (MSF), Türkiye İşçi Sosyalist Fırkası (TİSF) gibi örgütlenmeler.

3. Komintern’e (Üçüncü Enternasyonal) bağlı olan Türkiye Komünist Partisi (TKP), Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF) ve Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası (TİÇSF)⁴⁰

Enver, Cemal, Talat, Dr. Nazım gibi ittihatçılar tarafından Almanya’da kurulan “*Şark Kulübü*”, daha sonra Rusya’ya taşınarak, 1919 yılında Bakü’de bir Türkiye Komünist Partisi kurulmuştur. Bu doğrultuda, Büyük Millet Meclisi’ndeki geniş ölçüde İttihatçılardan kurulu olan “*Halk Zümresi*” isimli grupla iletişim sağlanmış ve İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadının Türkiye seksiyonu gibi düşünülen Halk Şuralar Fırkası kurulmuştur. İttihatçıların sola yönelme sebepleri, Sovyet desteğini almaya yönelik taktik bir tutumdur. Bu faaliyetlerle ilişki içinde bulunan ve yine Meclis’teki Halk Zümresi grubuna dayanan Yeşil Ordu isimli bir örgütlenme bulunmaktadır. Sovyetlerle yapılması zorunlu olan işbirliğine ortam hazırlamak amacı ile kurulan Yeşil Ordu, “*Bolşevikliğin İslam’ın uygulanmasından başka bir şey olmadığı*” şeklinde bir teze dayandırılmıştır. Yeşil Ordu, bir çeşit İslam sosyalizmine yakın görünmekle beraber, faaliyetlerinin Mustafa Kemal’in bilgisi dâhilinde olduğu da bilinmektedir. Ancak,

³⁷Kazım Karabekir’in telgraflarında komünist ideolojini arkasında Rus milliyetçiliğinin yattığını vurguladığını görmekteyiz. Bkz. Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960, s. 830.

³⁸Örneğin Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Belinde Türk Ocakları tertibindeki kulübün Türk üyeleri (Vedat Nedim, Ali Nizami, Ethem Nejat ... gibi isimler) Alman Sosyalist hareketin tesirinde kalmış ve Berlin’de Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi’ni kurmuştu. Berlin’deki sosyalist Türkler İstanbul’a gelince faaliyete geçtiler.

³⁹Aclan Sayılğan, *Türkiye’de Sol Hareketler*, Otağ Yay., İstanbul 1972, s. 104.

⁴⁰Akkuş, *a.g.m.*, s. 240.

Çerkez Ethem’in bu örgüte katılması, Mustafa Kemal’in örgütün faaliyetini durdurmak için harekete geçmesine sebep olmuştur. Yeşil Ordu, 1920 sonbaharında kesin olarak feshedilmiştir.⁴¹

Mustafa Kemal Paşa, dağıtılan bu gruptan bir kısmına Resmi Türkiye Komünist Partisi’ni kurdurmuş ve resmi TKP aracılığıyla, solu denetim altına almayı ve Sovyetlerin desteğini tek başına elde etmeyi amaçlamıştır. Resmi TKP’nin, Anadolu’da Yeni Gün isimli bir yayın organı bulunmaktadır. Resmi TKP’nin ömrü 3 ay sürmüştür ve 1921 yılındaki solu bastırma dalgasının içinde bu parti de kendiliğinden eriyip gitmiştir.⁴²

1919 yılından itibaren milliyetçilik sol düşünce ve hareketlerin içine sızmaya başlarken, İslam’ın da azalarak dahi olsa bu düşünce içinde yer bulduğu görülmektedir. Bu dönemde, OSF’nin kurucusu Hüseyin Hilmi, TSF’yi kurmuştur. Hilmi, bu dönemde önceki dönemin aksine İslam üzerine fazla durmamaktadır. TSF, 1919-1922 yılları arasındaki işçi hareketlerini yönlendirirken, birçok işçi örgütünün de kurulmasında rol oynamıştır. 1920 yılında yapılan TSF’nin ikinci kongresinde kabul edilen tüzükle partinin tamamen Hüseyin Hilmi’nin diktatörlüğü altına sokulmasından ve çok geçmeden partinin bölünerek Hilmi’nin yolsuzluk gibi iddialarla suçlanmasından sonra, partiden kopmalar meydana gelmiştir. Çok geçmeden Hüseyin Hilmi’nin de esrarengiz bir şekilde öldürülmesiyle, TSF de dağılmıştır (Tunaya, 2010, s. 397-409).

Türkiye’de faaliyet göstermeye çalışan diğer bir Sosyalist-komünist kuruluş ise, Sosyal Demokrat Fırkası olmuştur. SDF, 1918 sonlarında Dr. Hasan Rıza adlı eski bir ittifakçı tarafından faaliyete geçirilmiştir. 1919 başlarında yayımladığı program ve beyannameye göre, Parti’nin amacı, bütün işçilerin çalışma hayatlarının düzenlenmesini, sendikalar halinde örgütlenmelerini, geçinmelerini, durumlarının yükseltilmesini ve kaza, hastalık, yaşlılık gibi hallerde yardım görmelerini sağlamaktır. Fazla etkili olamayan SDF, 1922’de gerçekleşen ayrılmalar sonucunda kendiliğinden dağılmıştır.⁴³

Almanya’da sosyalist fikirlerden etkilenen Türkler tarafından kurulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Şefik Hüsnü önderliğinde Türkiye’de örgütlenmiştir. Temmuz 1919’da kuruluş hareketlerine başlayan Parti, Eylül 1919’da kurulmuştur. Parti’nin Temmuz 1919’daki ilk kuruluş başvurusu reddedilirken, ikinci başvurusunu Eylül 1922’de yapan Parti, kuruluş iznini beklemeden kendisini kurulmuş sayarak çalışmaya başlamıştır. TİÇSF, kuruluşundan sonra, bir “kuruluş bildirisi” ve “asgari parti programı” yayımlamıştır. Programın ilk maddesinde, Parti’nin Büyük Millet Meclisi’nin saltanatın ilgası, milli egemenliğin sağlanması kararlarını kabul ettikleri ve bu şiarlar için mücadele edileceği açıklanmıştır. TİÇSF, 1921 yılı ortalarında Türkiye İşçi Derneği’ni kurmuş, dernek ilk kongresini 6 Ağustos 1921’de yapmış, 1922 Temmuz ayı başında, İstanbul’daki bütün solcu partilere ve işçi kuruluşlarına, birleşmek üzere konuşmak için yazılı bir çağrıda bulunmuştur. Fakat umulan birlik gerçekleştirilememiş ve bu yolda bazı hazırlık çalışmaları kararıyla yetinilmiştir. TİÇSF, 18 Aralık 1919 genel seçimlerine katılmasına karşın başarı elde edememiş, 1924 yılında kendini feshetmiştir.⁴⁴

Türkiye Komünist Partisi (TKP), Haziran 1920’de Mustafa Suphi’nin önderliğinde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içerisinde Bakü’de kurulmuştur. 1917 Ekim’inde gerçekleşen Bolşevik Devrimi’nin etkisi altında, Batılı emperyalist güçler tarafından işgal altında bulunan Anadolu’da çeşitli sosyalist-komünist eğilimleri olan örgütler

⁴¹ Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar I* (1908-1925), BDS Yay., İstanbul 2000, s. 85-89.

⁴² Akkuş, *a.g.m.*, s. 241.

⁴³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 237-239.

⁴⁴ A.g.e., s. 482-489.

ortaya çıkmıştı. Anadolu'nun Ankara, İzmir, Erzurum, Eskişehir, Adana, Kars, Rize Zonguldak, Ereğli, Samsun, Konya ve Trabzon gibi şehirlerinde, İstanbul'da ve yurt dışında (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği topraklarında) kurulan ve sosyalist komünist örgütlenmeleri bir çatı altında toplama ihtiyacı hisseden hareket liderleri, Mustafa Suphi'nin başkanlığında Ankara'da bir kongre yapmak ve bu örgütleri tek çatı altına toplamak istediler. Ancak savaş döneminde olan Ankara Hükümeti, bu türden bir sol muhalefetin yurt içinde kurulmasına ve toplantı yapmasına izin vermedi. Bu izin sıkıntısı, Milli Ankara Hükümeti ile Komünist hareketin ileride yaşayacağı sıkıntıların ilk habercisi gibiydi. Bunun üzerine ilk toplantı Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kabulü üzerine Bakü'de yapıldı. Böylece, Rus Devrimi'nin yakınlığı altında birçok ülkeden önce Türkiye'de (daha sonraları Türkiye'de faaliyet gösterecek) Leninist bir örgüt kurulmuştu. Ancak Üçüncü Enternasyonal'in Türkiye'de etkisi oldukça azdı. Bunda, Sovyetler Birliği'nin Parti'yi kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışacak olmasının yanı sıra, esas olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün bağımsızlık savaşında kazandığı başarının çokça etkisi vardı. Öyle ki, Atatürk'ün başarıya ulaşan bağımsızlık hareketi, emperyalist işgalci güçlere karşı savaştığı ölçüde, zaten anti-emperyalist bir nitelik taşıyordu ve CHP iktidarının sınıfsız, imtiyazsız bir toplum tahayyülü sosyalizme inanan insanların söyleyecekleri pek bir şeyin kalmamasına yol açıyordu. Ayrıca tek parti döneminde, parti kurma konusunda tek iradenin Çankaya olduğu düşünüldüğünde, bu denli sol bir muhalefetin hoş görülmeceği açıktır. O dönemde çok yönlü bir sanayileşmenin yaşanmamış ve sınıf farkının burjuva-proletarya anlamında derinleşmemiş olması da, Komünist hareketin Kemalist tek parti iktidarı karşısında güç kazanacak söylemleri geliştirememesinde etkili olmuştur.⁴⁵

Anadolu'daki kurtuluş mücadelesinin liderliğini elinde tutmak isteyen Mustafa Kemal Paşa'nın, bu dönemde solun tasfiyesine dönük girişimlerde bulunduğu görülür. Mustafa Kemal'in resmi bir Komünist Partisi kurmasının nedenlerinden biri, içerideki iktidar mücadelesiydi. Başta komünistler olmak üzere bağımsızlık mücadelesinin sol kanadının ortadan kaldırılması, Kemalist hareketin bir iktidar gücüne dönüşümünde basamaklardan biri oldu.⁴⁶

Milli Mücadele şartları sebebiyle Sovyet Rusya ile girişilen ilişkilerin getirdiği esneklik, birçok sol örgütün kurulmasına ortam hazırlamıştır. Sovyet Rusya'nın, Türk Milli Mücadelesini, komünist bir harekete dönüştürme isteği de bu örgütlerin kuruluşunda etkili olmuştur. Ancak, bu tür girişimler, Sovyet Rusya'nın tarihten getirdiği olumsuz algısı, komünist ideolojiye bakış açısı ve Mustafa Kemal'in düşünceleriyle çatışmış ve yaşam alanı bulamamıştır.

4. Türkiye'de Komünist Propagandaya Karşı Alınan Önlemler

Komünist ideolojinin Türkiye'de yayılmaması için gösterilen gayreti, öncelikle Sovyet Rusya'nın emperyalist amaçlarına hizmet eden bir delil olmasına bağlayabiliriz. Atatürk'ün komünizme karşı olmasının sebepleri arasında da bu faktör vardır. Rusların tarihi emellerini gerçekleştirmek için ideolojik aygıtları kullanma geleneğine sahip olduğu malumdur. Ruslar, bu amaçlarını gerçekleştirmek için, Çarlık döneminde Rus Ortodoksluğunu ve Panslavizm'i yoğun bir şekilde kullanmışlardı. Rusların, beka sorunlarına dayalı genişleme isteklerinden vazgeçmeleri imkânsızdı. Sovyetler döneminde kullanılacak yeni ideolojileri, komünizm üzerine temellenecektir.

⁴⁵ Akkuş, a.g.m., s. 242.

⁴⁶ Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*, Can Yay., İstanbul 2015, s. 62.

Komünizme, Sovyet ideolojisi olarak bakılması nedeniyle, Türk-Rus ilişkilerinin tarihi, Türkiye’deki komünist ideolojinin gelişim aşamalarını etkilemiştir. Çarlık Rusya’sı döneminde Osmanlı ile yapılan savaşlar nedeniyle Türk toplumunun Ruslara bakışı, Sovyet dönemindeki ilişkilere de yansımıştır. Özellikle 93 Harbi’nin neticeleri, Türk toplumunun hafızasında, Ruslara karşı düşman imajını temsil eden “*Moskof*” tabirinin yerleşmesinde önemli bir yer aldı. Milli Mücadele yıllarında, ülkenin tek dayanak noktası Sovyet Rusya olmasına rağmen, Ruslara karşı edinilmiş olan önyargılar kaybolmadı. Sovyetler de bu önyargıyı kırmak için olumlu bir imaj çizmediler.

Mustafa Kemal Paşa’nın, komünist ideolojiye mesafeli durmasının nedenlerinden biri de, bu ideolojinin içeriğinin bilincinde olmasıydı. O’nun düşüncesi, Türk Milleti’nin belirli bir kalıba sokulmadan, özgür iradeye sahip olmasıydı. Bu bakımdan komünizm, Türk Milleti’nin karakterine uygun olmayacaktı.

Tüm bunların yanında, komünist ideolojiye sıcak bakılmamasının diğer bir nedeni, bu ideolojinin kabul edilmesi durumunda, kurulmak istenen düzene müdahale edebilecek bir faktörün ortaya çıkması anlamına gelecekti⁴⁷. Oysa Mustafa Kemal Paşa siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel yapıyı kurarken, karşısında bir muhalefet istememiştir.

Propaganda; bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışmaları tanımlamak için kullanılmaktadır. Komünizmin hem Rusya’da, hem de hedef ülkelerde yayılmak için kullandığı en önemli araç propaganda olmuştur. Bu sayede insanlar tarafından benimsenip, zihin dünyalarında yer edinebilirdi. Bu da bu ideolojinin kalıcı olmasına yardımcı olacaktır.

Cumhuriyet Türkiye’inde antikomünist faaliyetler içinde propaganda ile mücadele etmek ayrı bir öneme sahiptir. Gerek siyasi kuruluşlar olsun, gerek illegal örgütler olsun, bunlara karşı alınabilecek önlemler nispeten daha kolaydır. Oysa propaganda komünist ideolojinin halk arasında yayılması sonucunu doğurur ki, bu da geniş bir kitle tarafından kabul görmesi anlamına gelir. Bu takdirde siyasi oluşumların gelişme zemini hazırlanmış olacaktır. Bu bakımdan propaganda ile mücadele önem arz etmektedir.

Komünistlerin propagandalarını birkaç grup altında ele alabiliriz. Bunlardan ilki, komünizmi yayarken bu fikri benimsemiş insan faktörünün kullanılmasıydı. Bunlar çevresini ikna ederek, komünist fikirleri anlatarak yaymaya çalışıyorlardı. İkincisi ise, basın ve yayın yoluyla komünist propagandası yapmaktı. Komünist propagandaya karşı alınan önlemler de komünistlerin faaliyetlerine karşı yapılanlardan oluşmuştu.

a. Komünist Propaganda Yapanlara Karşı Önlemler

Komünizm, temelinde kapitalist sisteme karşı bir tepkiyi barındırdığı için ilk ve en önemli hedef kitlesi işçi sınıfı olmuştur. Ancak, Türkiye’nin sanayileşmemiş bir ülke olması ve Sovyetlerin hedeflerine bağlı olarak, öğrenciler ve askerler de propaganda hedefi olmuşlardır.

Komünistler illegal faaliyet olarak, gizlice belirli bir noktada toplanarak, faaliyet programı hazırlıyor ve bu programa göre hareket ediyorlardı. İlk komünist kümesi 30 Ekim 1918’de toplanmıştı. Bunların arasında demiryolu işçileri, deniz işçileri, tramvay işçileri, marangozlar vardı. 1919 Şubatında polisler bir kısım kümeleri tevkif ettiler. Bu tutuklamaların

⁴⁷Sovyetlerin güdümünde veya ideolojisine yakın bir oluşumun iktidarda söz sahibi olması demek; Sovyet Rusya’nın Türkiye’nin tüm politikalarında etkili olması anlamını taşımaktaydı. Gerek İkinci Dünya Savaşı öncesi ve gerek sonrasında peyki haline getirdiği ülkelerde, öncelikle Komünist Partiler etkili olmaya başlamıştı. Doğu Avrupa ülkeleri bu durumun en somut misalleridir.

dışında kalan komünistler, Milli Mücadele ile ilgilendiler. Rusya'dan Anadolu'ya silah getirirken *Yeni Dünya*⁴⁸ gazetesini de ülkeye sokuyorlardı.⁴⁹

Komünist propaganda yapanlara karşı alınan önlemler kapsamında gerçekleşen önemli bir olay Mustafa Suphi'nin öldürülmesidir. Komünintern, 1 Eylül 1920 tarihinde Şark Milletleri Kongresi'nin⁵⁰ toplanmasını sağlamış, Şark milletlerine ve memleketlerine mahsus siyasi bir meslek kongresi olacak iken sonraları, Şark milletlerini garp emperyalizmine ve kapitalizmine karşı hazırlamak ve harekete geçirmek için toplanan ihtilal kongresi halini almıştır.⁵¹ Bakü Şark Milletleri Kongresinden sonra, 10 Eylül 1920'de Mustafa Suphi, Bakü'de "*Birinci ve Umumi Türk Komünistleri Kongresini*" topladı. Burada hazırlanan "*Türkiye Komünist Teşkilatı Merkez Heyetinin Faaliyeti Hakkındaki Raporuna*" göre, Türkler arasındaki komünist faaliyetlerin iki boyutu vardı. Birincisi; Rusya topraklarına dâhil Türklerle ilgilenmek, ikincisi; Türkiye Türklerini komünizme hazırlamaktı.⁵²

Mustafa Suphi ve arkadaşları, Bakü'de Birinci Komünist Parti Kongresinde aldıkları karar gereği Anadolu'ya geçtiler ve komünizm propagandasına başladılar. Mustafa Suphi ve arkadaşları önce Kars'a geldiler, burada yaptıkları propagandadan sonra Erzurum'a geçtiler ve propagandaya devam ettiler. Lenin'den selam getirdiğini söyleyen Mustafa Suphi, Bolşevikliğin Türkiye için en iyi rejim olduğunu söylüyordu. Bu propaganda, halkın tepkisini çekmiş ve linç edilmekten son ada kurtarılmışlardı. Kendilerine Trabzon yoluyla Rusya'ya dönmeleri, Ankara'ya gitmek için vaktin erken olduğu söylendi. Trabzon'da bir motora bindirilerek denize açıldılar ve Yahya Kâhya'nın adamları motora yetişerek, Anadolu'ya geçmek isteyen ilk komünistleri 28-29 Ocak 1921 tarihinde öldürdüler.⁵³ Bu olaydan Mustafa Kemal Paşa'nın haberdar olduğuna ya da parmağı bulunduğu dair kesin bilgi yoktur.

21 Nisan 1923 tarihinde, Yunan uyruklu bir şahıs Beynelmilel Bina ve Marangozlar Cemiyeti'ne beyanname götürürken yakalandı. Ayrıca Beyazıt'ta Bakırcılar Kader Matbaasında basılmış beyannameler, işçiler arasında dağıtılırken polis duruma el koydu. 1 Mayıs 1923'te Sovyet uyruklu Bedros, Şişli'de tramvay kulübesine "*Yaşasın Komünizm*" başlıklı ve Rumca yazılı beyannameyi yapıştırırken yakalandı. Bu olaylar, Türkiye Komünist Partisi ile onun bir kolu olan Türkiye Komünist Gençler Birliği'nin faaliyeti idi. Bu olaylardan sonra 18 kişi tevkif edildi ve mahkemeye verildi. Pek çok komünist de yurt dışına kaçtı. Aralarında Şefik Hüsnü'nün de bulunduğu kişiler, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 1. 2. 3. Maddelerine⁵⁴ göre cezalandırılmaları istendi. Ancak verilen kararda; 16 kişi hıyanet-i

⁴⁸Komünizm propagandası yapan bu gazetenin içeriği için bkz. Ali Ergin Güran, *Yeni Dünya (Seçmeler)*, Belgesel Sosyalizm Serisi No: 3, Katkı Yay., İstanbul-1976. http://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/yeni-dunya-1920/yeni-dunya.pdf.

⁴⁹Sayılğan, *a.g.e.*, s. 115-116.

⁵⁰Anadolu harekâtını, Bolşevik bir harekâta dönüştürme düşüncesi güden, Türk işçi ve köylülerine çağrıda bulunan bildiri yayınlanmıştır. Bkz. Kasalak, *a.g.m.*, s. 31.

⁵¹Sayılğan, *a.g.e.*, s. 128.

⁵²*A.g.e.*, s. 152-153.

⁵³*A.g.e.*, s. 158-161.

⁵⁴Madde 1. Makamı Muallayı Hilafet ve Saltanatı ve Memaliki Mahruseyi Şahaneyi yedi ecanıpten tahlis ve taarruzatı defî maksadına matuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyanı mutazammım kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet ve ifsadatta bulunan, haini vatan addolunur. (Yüce hilafet makamı ve saltanatı ve Ülkeyi yedi yabancı devlet güçlerinden kurtarmak ve saldırıları önlemek amacıyla kurulmuş Büyük millet meclisine karşı düşünce veya uygulamalarıyla veya yazdıkları yazılarla muhalefet ve bozgunculuk edenler vatan haini olarak addedilir.)

Madde 2. Bilfiil hıyaneti vataniyede bulunanlar selben idam olunur. Ferden zimethal olanlar ile müteşebbisleri kanunu cezanın kırk beşinci ve kırk altıncı maddesi mucibince tecziye edilirler. (Bilfiil vatan hainliği yapanlar asılarak idam edilir. Şahsen olaylara karışanlar ve teşebbüs edenler ceza kanununun kırk beşinci ve kırk altıncı maddesine göre cezalandırılırlar.)

vataniye suçu ile mahkemeye verilmişse de TBMM’ce kabul edilip neşredilen kanunun İstanbul’da usulüne göre neşredilmemiş olmasından dolayı adem-i mes’uliyetlerine karar verilmek sureti ile mahkumiyetten kurtulmuşlardır⁵⁵.

Daha sonraki yıllarda da tutuklamalar devam etse de 1925 ve 1927 yılında yapılanlar, Türkiye’de komünizmin yayılmasının önüne geçen önemli faaliyetlerdir. 1 Mayıs 1924’ “Amele Birliği-Amele Teali Cemiyeti” binasında 20 üyenin iştiraki ile yapılan toplantıdan itibaren, yeni Türk Hükümeti, komünistlerin faaliyetlerini yakından izliyordu.⁵⁶

Komintern’in 1924 yılı Beşinci Kongresinden sonra TKP, kendini yeniden teşkilatlandırdı ve 1925 yılında Şefik Hüsnü’nün evinde toplanıldı. Şefik Hüsnü tekrar liderliğe seçildi ve 1 Mayıs 1925’te Şefik Hüsnü’nün kaleme aldığı beyannameler dağıtıldı. “*Aydınlık*” dergisinin yanında 21 Ocak 1925 te, “*Orak Çekiç*” dergisi de yayınlanmaya başlandı. Bu gelişmeler sırasında meydana gelen Şeyh Sait isyanından sonra, 4 Mart 1925’te kabul edilen 578 sayılı Tahriri Sükûn Kanunu, Türk komünistlerinin tevkifine yol açtı. TKP mensuplarından 38 kişi mahkemeye sevk edilmek üzere Ankara’ya getirildi ve İstiklal Mahkemesi huzuruna çıkarıldılar. Şefik Hüsnü ve Nazım Hikmet 15’er yıl hapse mahkûm edilirken, diğerleri de farklı sürelerde hüküm giydiler. TKP mensuplarının hüküm giydikleri, 12 Ağustos 1925 tarihinden bir buçuk yıla yakın bir zaman sonra, 23 Ekim 1926 tarihinde Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla çıkartılan aftan istifade ederek tahliye edildiler.⁵⁷

Bu süreçte Türkiye’de yapılan Komünist tutuklamalarına Rusların kayıtsız kalmadıklarını görmekteyiz. 10.11.1925 tarihli belgede, Rusya’da yayın yapan İzvestiya gazetesinde çıkan habere yer verilmiş, çıkan haberde, yapılan tutuklamalar ve Türkiye’nin komünistlere karşı tutumu eleştirilmiştir⁵⁸.

Komünist propagandayı engellemeye yönelik ikinci tutuklama, 1927 yılında yapılmıştır. Yurt dışına kaçan TKP’nin önde gelen isimleri tekrar geri dönmüş, Şefik Hüsnü gizlice İstanbul’a gelmiş ve merkez komitesinden habersiz faaliyetlerde bulunmaya başlamıştı. Ancak, bu defa kendi aralarında sorunlar çıktı ve Şefik Hüsnü ile parti yönetimi konusunda anlaşamayan Vedat Nedim, O’nu polise ihbar ederek yakalattı.⁵⁹ Bunun üzerine, İstanbul’dan 36, İzmir’den 7, Adana’dan 14 kişi tutuklanarak İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi’nde yargılandılar. Sivil adliye ve açık duruşmalarla yapılan yargılama sonucunda, 25 beraat kararı verildi. Savcının sanıkları (cezası idam olan) hükümeti zorla devirmeye kalkışmakla suçlamasına rağmen, öteki sanıklar hakkında da, gizli cemiyet kurmaktan birkaç aylık hapis cezalarına karar verildi. TKP, 1927 yılında gelen büyük tutuklama dalgasıyla, (1927 Tevkifatı) büyük bir darbe yedi.

İki büyük komünist tevkifatından sonra da münferit tutuklamalar devam etti. Komünistlerin, arzu ettikleri düzeni kurabilmeleri için zora başvurmaları, sosyalizmden ayrılan

Madde 3. Vaiz ve hitabet suretiyle alenen ve ezminei muhtelifede eşhası muhtelifeyi sirren ve kavlen hıyaneti vataniye cürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşviki suver ve vesaiti muhtelifeye ile tahriren ve tersimen irtikap eyleyenler muvakkat küreğe konulurlar. Tahrikat ve teşvikat sebeble maddei fesat meydana çıkarsa muharrik ve müşevvikler idam olunurlar. (konuşmalarıyla halkı alenen vatan hainliği suçunu işlemeye tahrik ve teşvik edenler veya bu teşvik ve tahriki yazılarıyla ve çok değişik araçlarla yayanlar geçici kürek cezasına çarptırılırlar. Yapılan bu tahrik ve teşvik sonucunda bozgunculuk olayları çıkarsa teşvik ve tahrik edenler idam olunurlar.)

⁵⁵ Sayılğan, *a.g.e.*, s. 118. 1923 iddianamesi için bkz. Fethi Tevetoğlu, *Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1967, s. 94-95.

⁵⁶ Sayılğan, *a.g.e.*, s. 203.

⁵⁷ *A.g.e.*, s. 207

⁵⁸ BCA, 30-10-0-0/247-673-7. Bkz Ek 1.

⁵⁹ Sayılğan, *Türkiye’de Sol...*, s. 211-215.

temel bir kaidedir. Bu sebeple, asıl netice için silahlı güçlerin kendilerini desteklemelerine ihtiyaçları vardır. Dolayısıyla komünistler, Ordu ve emniyet mensuplarını kendi saflarına katabilmek için daima ve titizlikle çalışmışlardır.⁶⁰ Buna karşılık ordu mensuplarının bu ideolojinin tesirinde kalmalarının doğuracağı felaketin farkında olunarak, gerekli önlemler alınmıştır. Ordu içinde komünist propaganda yapanlar derhal tutuklanmışlardır. Hatta Atatürk bu konu ile bizzat meşgul olmuş, ordu içerisinde komünistlerle alakası olan, komünist propaganda yapan veya komünistlere yardım edenlerle ilgili kararlar, “*Reisicumhur Hazretlerinin Yüksek Huzurlarına*” başlığı ile kendisine bildirilmiş ve verilen ceza kararlarının altına imzasını atmıştır. (Bkz Ek 2-1, 2-2)

10.06.1932 tarihli belge, Komünizm propagandası suçundan mahkûm olan Muh. Tğm. Hamit ve Veysi'nin ordudan ihracı ile ilgilidir. Bunlarla ilgili;

“Orduyu isyana teşvik mahiyetinde görülen Komünist beyannamesi tap ve tevzi eylemek ve komünistlere yardım etmek suçlarından... Dokuzuncu Kolordu Askeri Mahkemesince yapılan muhakemeleri sonucunda Askeri Ceza Kanunu'nun 94. Maddesi⁶¹ ve Türk Ceza Kanunu'nun 314⁶² maddesi mucibince hapis cezası ve bunun neticesinde Askeri Ceza Kanunu'nun 32. Maddesi mucibince ordudan ihraçlarına karar verilmiştir.”⁶³

Bu şahıslara verilen cezaların içeriğine baktığımızda; Askeri Ceza Kanunu'na göre orduyu isyana teşvik ve tahrik suçları, TCK'ya göre örgüt kurmak ve yönetmek suçlarından cezalandırıldıklarını görmekteyiz. Anlaşıldığı üzere hükümet komünist propaganda yapmayı isyan olarak görmektedir.

09.11.1932 tarihli bir başka belgede, 1931 tarihli Komünist Beyannamesini dağıtanlara yardım etmek suçundan hapse mahkûm edilerek ordudan ihraç edilmiş olan Mu. Ütğm. Sabih'in ordudan ihracı ile ilgilidir. Mu. Ütğm. Sabih ile ilgili;

“1931 tarihli Komünist Beyannamesini hazırlama, basma ve memleket dahilinde suretlerini dağıtanlara yardım etmek suçundan Üçüncü Kolordu Askeri Mahkemesince ACK'nun 94. Maddesi ile hapsine ve ordudan ihracına karar verilmiştir.”⁶⁴

26.11.1934 tarihli belge ise; Ütğm. Abdulkadir Efendi'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin şekli hükümetini değiştirmek suçundan mahkûm ve ordudan ihracı ile ilgilidir. Abdulkadir Efendi ile ilgili;

“Komünizm eşkarını memlekette meşru tamime, Türkiye Cumhuriyeti'nin şekli hükümetinin tebdile matuf gizlice ittifak yapmak suçlarından, İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'nce dört yıl ağır hapsine ve amme hizmetinden mahrumiyetine karar vermiştir.”⁶⁵

⁶⁰ Mithat Tüfekçi, *Komünizmle Mücadele Esasları*, Emel Yay., Ankara 1978, s. 121.

⁶¹ ACK 94-1. Birden ziyade askeri şahısları hep birlikte amire veya mafevk itaatsizliğe veya mukavemete veyahut fiilen taarruza sevk ve tahrik eden isyan muharriki sayılır. Suç yapılmamış veyahut yapılmışa teşebbüs edilmemişse isyan muharriki beş seneden az olmamak üzere ağır hapis cezası ile cezalandırılır. 2. Tahrik sebebiyle, askeri hizmete ehemmiyetli bir zarar gelmişse isyan muharriki on seneden az olmamak üzere ağır hapisle cezalandırılır. 3. Seferberlikte isyan muharriki ölüm cezası ile cezalandırılır.

⁶² TCK 314(1) Bu kısmın dördüncü ve beşinci bölümlerinde yer alan suçları işlemek amacıyla, silahlı örgüt kuran veya yöneten kişi, on yıldan on beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Birinci fıkrafta tanımlanan örgüte üye olanlara, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası verilir.

(3) Suç işlemek amacıyla örgüt kurma suçuna ilişkin diğer hükümler, bu suç açısından aynen uygulanır.

⁶³ BCA, 030-11-1/71-17-3. Bkz. Ek 2-1, 2-2.

⁶⁴ BCA, 030-11-1/74-31-6.

⁶⁵ BCA, 030-11-1/92-42-20. Bkz. Ek 3.

Komünist propagandayı önlemeye yönelik tutuklama yöntemiyle tedbirler alınsa bile, gizlice yapılan toplantılarla komünistler faaliyetlerine devam etmiştir. Buna karşılık komünist propagandayı önlemek maksadıyla cezaların da arttırıldığı, kamu hizmetinden mahrum bırakıldıkları görülmektedir.

Komünist propagandanın diğer bir hedef kitlesi öğrenciler olmuştur. Öğrenciler arasında görüşme yöntemi ve komünist propaganda yapan basın öğeleri kullanılarak⁶⁶ bu ideoloji yayılmaya çalışılmıştır. Komünist ideoloji öğrenciler arasında rağbet görmüş ve komünizmin yayılma usullerinden olan ihtilal mantığı yerleştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde öğrenciler tarafından tertip edilen pek çok gösteri ve olay meydana gelmiştir⁶⁷.

Öğrenciler arasında komünist ideolojinin yayılmasını engellemek için de tedbirler alınmıştır. Komünist ideolojinin karşısında milliyetçiliği kullanan “*Milli Türk Talebe Birliği*” kurulmuş, komünist propaganda yapan beyannameler ve basın unsurları yasaklanmaya çalışılmış ve komünizmle alakası olan ve propaganda yapan öğrenciler tutuklanmıştır. 08.02.1928 tarihli bir belge;

“*Komünizm propagandası yapmaktan mahkûm edilen Tıp Fakültesi öğrencilerinden Nuri Haydar’ın bitirme imtihanlarına girmesine izin verilmesi*” ile ilgilidir. “*İstiklal Mahkemesince, Komünist propagandasıyla mahkûm edilen Nuri Haydar, daha önce imtihanlar için bir günlük izin istemiş, fakat bu reddedilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti’nin kararı ile 8 Şubat 1928 tarihinde bir günlüğüne izin verilmiştir*”⁶⁸

22.02.1928 tarihli belge; “*Komünizm propagandası yapma suçundan hapis cezasına mahkûm edilen Tıp Fakültesi öğrencilerinden Hikmet Hüseyin’in okula devamına izin verilmesi*” ile ilgilidir. “*İstiklal Mahkemesince, Komünist propaganda yapmaktan mahkûm edilen Hüseyin Hikmet’in ceza kanununca yattığı süre göz önünde bulundurulmuş ve Maarif Vekâleti’nin teklifi ve İcra Vekilleri Heyeti’nin kararı ile okula devam edilmesi uygun görülmüştür*”⁶⁹

Komünist propaganda yapmak suçundan tutuklanan öğrenciler ile ilgili alınan her karar, bir günlük imtihan izni dahi, İcra Vekilleri Heyeti izni ile mümkün olabilmektedir. Bu kararlarda Mustafa Kemal Paşa’nın da Reis-i Cumhur sıfatıyla imzalarını görmekteyiz. (Bkz Ek 4)

İçerideki tüm bu tutuklamaların yanında, komünist propagandayla mücadele içinde değerlendirebileceğimiz bir husus da, sınırlardan içeriye sızan komünist ajanların önlenmesi konusuydu. 22.01.1924 tarihli istihbarat raporunda, “doğu sınırimızda istihbarat faaliyeti yürüten yüzlerce kişinin olduğu, bizim de karşı faaliyet yürütecek benzer bir teşkilat kurmamız gerektiği” şeklinde Dâhiliye Vekâletine rapor yazılmıştır⁷⁰.

b. Komünist Propaganda Yapan Basına Karşı Önlemler

Bir ideolojinin yayılabilmesi için kullanılacak propaganda araçlarından biri de basın yayın öğeleridir. Komünizmin içeriği ve amaçları basın aracılığı ile hedef kitlelere ulaştırılmaya çalışılmıştır. Komünist propaganda aracı olan basına karşı iki türlü tedbir alınmaya çalışılmıştır. Ülke içinde legal ve illegal komünist unsurlar tarafından çıkarılan basın

⁶⁶ 1931 tarihinde polisin yaptığı aramalar sonucunda Aydın Sanat Okulunda *Kızıl İstanbul* gazeteleri öğrencilerin dolaplarında bulundu. Sayılğan, a.g.e., s. 228.

⁶⁷ Bu olayların detayları için Bkz. Muammer Taylak, *Saltanat, 2. Meşrutiyet ve Cumhuriyet’e Öğrenci Hareketleri*, Başnur Matbaası, Ankara 1969.

⁶⁸ BCA, 30-18-1-1/27-79-16.

⁶⁹ BCA, 30-18-1-1/27-83-4.

⁷⁰ BCA, 30-10-0/247-673-2.

organlarını yasaklanmaya çalışılırken, yurt dışında çıkarılan basın organlarının ülkeye sokulması engellenmeye çalışılmıştır.

Komünist ideolojinin içeriğini anlatmasının yanında, Türkiye'deki komünistlere talimat vermesi olasılığına karşı, yurt dışından ülkeye giren komünizm içerikli gazeteler yasaklanmıştır. 19.06.1923 tarihli belge, “*Bulgaristan’da yayınlanan Ziya gazetesinin, komünizm propagandası yapması sebebiyle ülkeye girişinin men edilmesi*”⁷¹ konusundadır.

Bundan sonra 22.07.1923 tarihli belgeye göre; “*Rusya’da yayınlanan Yeni Fikir gazetesinin ülkeye sokulmaması ve Trabzon’da basılan İstikbal gazetesinin basımının durdurulması*” ile ilgilidir⁷².

01.09.1923 tarihli belgeye göre; “*Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanan İcra Vekilleri Heyeti, Yeni Hayat, Rençber, Komünist ve Başkurd gazetelerinin Türkiye’ye girmesini yasaklamıştır*”⁷³

22 Temmuz 1923 tarihinde yine toplanan İcra Vekilleri Heyeti, bu sefer Anadolu gazetesinin Türkiye’ye girişini yasaklamıştır. Karar, aynı gün İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarına bildirilmiştir⁷⁴.

Dışarıdan gelen ve ideolojik propaganda içeren basın tehlikeli olarak görülmüş ve bizzat Mustafa Kemal Paşa’nın imzasıyla ülkeye sokulmaları yasaklanmıştır. Bunların yanında, Mustafa Kemal Paşa, 1924 Eylül ve Ekim aylarında Kuzey Doğu illerinde bir gezi yaparken, Trabzon’da komünistler tarafından çıkarılan bir gazete görmüş ve derhal kapatılmasını emretmiştir. Bu hususta Dâhiliye Vekâletine çektiği telgrafın metni şöyledir:

“*Rize, 17 Eylül 1340 (1924). Dâhiliye Vekâletine. Şifre Mahremdir. Trabzon’da Kahkaha namında bir mizah gazetesi çıkaranlar Bolşeviktir. Orada kimseye bir şey demedim. Fakat vilayeti idare edenlerin gafleti... Uyku halindeler. Alakadar olunuz, tahkikat yapınız. Bu gazeteyi çıkaranları anlamakla beraber, gazetenin çıkmamasını temin ediniz.*”
Reisicumhur, Gazi M. Kemal⁷⁵

Devam eden süreçte, 1925 yılında yapılan tevkifat sırasında, Şeyh Said isyanına karşı Ankara hükümetini destekleyen yazılar yazmasına rağmen, Orak-Çekiç ve Aydınlık dergileri kapatıldı. Bunların yanında Bursa’da çıkarılan Yoldaş gazetesi de aynı süreçte kapatılan komünist ideolojiyi savunan gazeteler arasındadır.⁷⁶

Bu süreçte komünist propagandanın engellenmesine yönelik basın organları kısmen yasaklansa da, komünist propaganda yapan broşür ve beyannameler gizlice matbaalarda basılarak gerekli yerlere ulaştırılmıştır. Örneğin Bursa, İzmir, Ankara, Edirne, Konya ve Samsun gibi şehirlerde muhtelif adreslere, askeri birliklere, er ve subaylara posta ile TKP Merkez Komitesi imzasını taşıyan beyannameler gönderilmiştir.⁷⁷

Türkiye’nin, Sovyetlerle ilişkilerini sadece siyasi düzeyde tutarak ideolojik alanda önlemler alması ve komünist oluşumlara karşı çıkmasına Sovyetler tepkisiz kalmamıştır. 1922 Temmuzunda Karl Radek İzvestiya’da şöyle yazmıştı; “*Ankara Hükümeti’nin, Türkiye’yi kurtarabilmesi için, proleter ihtilali ile birleşmekten başka bir politika izleyemeyeceğini*

⁷¹ BCA, 30-18-1-1/7-21-13. Bkz. Ek 4.

⁷² BCA, 30-18-1-1/7-25-18. Bkz. Ek 5

⁷³ BCA, 30-18-1-1/7-30-11. Bkz. Ek 6.

⁷⁴ BCA, 30-18-1-1/7-25-21.

⁷⁵ Fahrettin Kırzioğlu, *50. Yıl Armağanı-Erzurum ve Çevresi*, Atatürk Üniversitesi Yay. C.1, 1974.

⁷⁶ Sayılğan, a.g.e., s. 207.

⁷⁷ A.g.e., s. 228.

anlaması kesin bir zorunluluktur” Milli Mücadele’nin başarıya ulaşmasından sonra komünist oluşumlara karşı alınan sert tepkiler Moskova’yı daha da sinirlendirmiş ve Moskova’da yayınlanmakta olan Kızıl Şark adlı derginin 7 Kasım 1922 günlü sayısında “*Burjuva Beyefendiler*” diye Mustafa Kemal Paşa ve Ankara hükümetine şiddetle çatılarak şöyle denilmiştir; “*Hayır Beyler Hayır! Türkiye Komünist Fırkası yaşıyor, işçi ve köylü sınıfı mevcut oldukça yaşayacaktır. Türkiye Komünist Fırkası ihtilalci proletarya ordusunun Türkiye’deki bir koludur. Sizler partiyi, polis emri veya kanunla kapatsanız bile, sınıfımızın bir teşkilatı olarak parti payidar kalacaktır.*” İzvestiya’nın başyazarı Yu. Steklov da “Körlük Politikası” başlığı ile yayınladığı bir yazısında, Türk komünistlerinin tevkifi dolayısıyla Ankara Hükümeti’ni protesto ve tehdit ederek, Ankara Hükümeti’nin içerde ve dışarda durumunu daha düzeltmediğini, bu sebeple komünistlere dayanmak zorunda olduğunu söylemiştir.⁷⁸ Ancak tüm bunlara rağmen sınıf temelli bir toplumdan ziyade milli bir toplum oluşturmak isteyen Mustafa Kemal ve ekibi, bu uyarıları ve tehditleri dikkate almayacaktır.

Sonuç

Osmanlı Devleti döneminde azınlıklar arasında gelişen sosyalist-komünist düşünce, Milli Mücadele yıllarında Sovyet Rusya ile yakınlaşma sebebiyle Türkiye’de gelişme imkânı bulmuştur. Yurt dışında doğan Türk komünizmi, bu süreçte Türkiye’ye taşınmış ve faaliyetlerde bulunmuştur.

Komünist ideolojinin Sovyetlerden gelmesi, geleneksel Türk-Rus düşmanlığının etkisine takılmış ve bu ideolojiye hoşgörülü davranılmamıştır. Milli Mücadele yıllarında, Sovyetlerin desteğini alabilmek için ilişkiler geliştirilse de, Rusların tarihi emellerinin bilincinde olunarak ideolojik ilişkiler dengede tutulmuştur.

Milli Mücadele Döneminde de Türk siyasilerinin ve Türk toplumunun hafızasındaki Moskof imajı hala yerinde durmaktadır. Ancak Milli Mücadele’de Sovyetlerden yardım alınması bir mecburiyetin neticesinde olmuştur. Siyasiler, Sovyet Rusya’nın hangi maksatla yardım yaptığının elbette ki farkındaydılar. Ancak o dönemde emperyalizm ile mücadele edebilmek için bu yardımlara ihtiyaç vardı. İlerleyen yıllardaki gelişmeler ve gözlemler bu durumu ortaya koymuştu. İsmet İnönü 1930’da Sovyetler Birliği’ne yaptığı gezi sonrasında;

“Ruslar, Batı sınırlarını güçlendirmek için zaman kazanmak amacıyla, Doğu sınırlarının güvenlik içinde olması isteğindedir. Sovyetler Batı sınırlarını güvenlik altına aldıktan sonra artık bizimle dost olmaya önem vermeyeceklerdir” şeklindeki görüşünü açıklamıştı.⁷⁹

Komünist ideolojinin dine ve milliyetçiliğe bakışı ile toplum düzeni ve ekonomik sistemi sebebiyle, Türk Milleti’nin karakterine uygun olmadığı düşüncesiyle başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, Türk yöneticiler tarafından kabul edilmemiştir. Osmanlı Devleti döneminde cemaat yapısının fertleri geri bıraktığını gören Mustafa Kemal Paşa, liberal sistem kurmayı hedeflemesinden dolayı, bu ideolojiyi engellemeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur.

Milli Mücadele’nin esnek şartları içinde palazlanan komünist tarzdaki oluşumlar kontrol altında tutulmuş, bazıları kapatılmıştır. Komünizmin toplum içinde yayılmaması için propagandasını önlemeye yönelik faaliyetler yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Bu kapsamda, komünist düşüncüyü yaymak için faaliyette bulunanlar tutuklanmış, komünist basın engellenmiştir.

⁷⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 315-316.

⁷⁹ Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası*, C. 1, Çev. M. Ali Kayabal, Cumhuriyet Yay., İstanbul 2000, s. 28-29.

Batı ile denge kurmak amaçlı, Sovyet Rusya ile ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar atılsa da, komünist faaliyetler farklı baskı unsurlarıyla susturulmuştur. Bu süreçten İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Türkiye'de komünizm edebi ve fikri alanlarda varlığını sürdürmüştür. Roman, şiir, hikâye, fıkra gibi edebiyat dallarında çok sayıda komünist düşünür eser vermiş ve komünizm propagandası yapmıştır. Sabiha Sertel, Nazım Hikmet, Şevket Süreyya Aydemir, Zekeriya Sertel ve Kemal Tahir bu tarz yazarların önde gelenleri olmuştur.⁸⁰ Türkiye'de komünizm ve anti-komünizm şartlara göre yükselmiş veya gizli kalmak zorunda kalmıştır.

Türkiye komünizmi, Sovyet Rusya'nın durumu ile doğrudan bağlantılı hareket etmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında da örneği görüldüğü üzere, Sovyet Rusya'nın Almanya karşısında zafer elde edene kadar sessiz kalan Türkiye komünizmi, bu tarihten sonra yine gün yüzüne çıkmış, Soğuk Savaş sürecinde ise gelişmeye çalışmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 030-11-1/71-17-3.

BCA, 030-11-1/74-31-6.

BCA, 030-11-1/92-42-20.

BCA, 30-18-1-1/27-79-16.

BCA, 30-18-1-1/27-83-4.

BCA, 30-10-0/247-673-2.

BCA, 30-18-1-1/7-21-13.

BCA, 30-18-1-1/7-25-18.

BCA, 30-18-1-1/7-30-11.

BCA, 30-18-1-1/7-25-21.

BCA, 30-10-0-0/247-673-7.

Kitap ve Makaleler

“Başkan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin TBMM'nin I. Dönem 3. Yasama Yılıni Açış Nutukları, 1 Mart 1922”, *Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Açış Konuşmaları*, TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu Yay., TBMM Basımevi, Ankara 1987.

AKKUŞ, Bülent, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm: Türkiye Komünist Partisi'nin Cumhuriyet Halk Partisi'ne Bakışı ve Özgün Bir Düşünür ve Siyaset Adamı Olarak Mehmet Ali Aybar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 40, Ekim 2015.

ARALOV, Ivanoviç, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, Türkiye İş Bankası Yayınları. İstanbul 2010.

⁸⁰ Fuat Sevim, *Dünya Uygarlığı ve Türk Sosyo-Ekonomik Tarihi*, İpek Yay., İstanbul 1978, s. 384.

- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yay., İstanbul 2007.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1989.
- CEBESÖY, Ali Fuat, *Moskova Hatıraları*, Temel Yay., İstanbul 2017.
- DURU, Orhan, *Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001.
- GÜRAN, Ali Ergin, *Yeni Dünya (Seçmeler)*, Belgesel Sosyalizm Serisi No: 3, Katkı Yay., İstanbul-1976. http://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/yeni-dunya-1920/yeni-dunya.pdf.
- HALLE, Louis J., *Soğuk Harp*, Çev. Arif Koçak, GHTBY, Ankara 1976.
- HASANLI, Cemil, *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1953)*, Çev. Ali Asker, Bilgi Yay., Ankara 2011.
- İNAN, Süleyman, “Atatürkçülük (Kemalizm) ve İdeoloji”, <http://www.ozgurtoplumundegerleri.com/>, Erişim Tarihi, 24.06.2016.
- KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960.
- KASALAK, Kadir, “Milli Mücadele Başlarında Türk-Rus İlişkileri”, *Askeri Tarih Bülteni*, GATSEB Yay., Sayı: 37, 1994.
- KESKİN, Funda, “Sovyetlerde İç Savaş Kutusu”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. 1(1919-1980).
- KIRZIOĞLU, Fahrettin, *50. Yıl Armağanı-Erzurum ve Çevresi*, Atatürk Üniversitesi Yay. C.1, 1974.
- KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Semif Ofset, Ankara 1999.
- MUALLİMOĞLU, Nejat, *Bütün Yönleri İle Komünizm*, Sermet Matbaası, İstanbul 1976.
- ONAR, Mustafa, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, GÜ Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, Ankara 1995, C. I.
- ÖRNEK, Cangül, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı*, Can Yay., İstanbul 2015.
- SAYILGAN, Aclan, *Türkiye’de Sol Hareketler*, Otağ Yay., İstanbul 1972.
- SEVİM, Fuat, *Dünya Uygarlığı ve Türk Sosyo-Ekonomik Tarihi*, İpek Yay., İstanbul 1978.
- TAYLAK, Muammer, *Saltanat, 2. Meşrutiyet ve Cumhuriyet’e Öğrenci Hareketleri*, Başnur Matbaası, Ankara 1969.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Kırk sekizinci İctima, 14.8.1336.
- TEVETOĞLU, Fethi, *Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1967.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- TUNÇAY, Mete, *Türkiye’de Sol Akımlar I (1908-1925)*, BDS Yay., İstanbul 2000.
- TÜFEKÇİ, Mithat, *Komünizmle Mücadele Esasları*, Emel Yay., Ankara 1978.

Türk Parlamento Tarihi, C. I., Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem, 1919-1923, TBMM Basımevi, Ankara 1994.

UCA, Alaattin, “Atatürk ve Komünizm”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 15, Erzurum 2000.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitapevi, İstanbul 2000..

WEISBAND, Edward, *İkinci Dünya Savaşı 'nda İnönü'nün Dış Politikası*, C. 1, Çev. M. Ali Kayabal, Cumhuriyet Yay., İstanbul 2000.

YERASİMOS, Stafanos, *Türk-Sovyet İlişkileri, Ekim Devriminden Milli Mücadeleye*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1979.

Ek 2-1.

T. C. BAŞVEKÂLET Müamelât Müdürlüğü Sayı: _____		Dosya İşareti 8431	
Gelen	Tarihi		
Evrakın Numarası			
Mücevvit	C.		
Tevvit tarihi	2.6.1932		
Muvazir			
Mübeyyit	C.		
Tebayis tarihi	9.		
Makbule edenler			
Sadira	Umumi		
No.	Hususi		
Marbutatı	16		
Sıra tarihi	12.6.1932		
Mukayyidin imzası	18-6-		

Reisicümhur Hazretlerinin Yüksek Huzurlarına

ve in m. Vekâletinden 4.6.1932 tarihli
ve 24.15 numarah tezkere ile gönderilen
ve liffen takdim olunan B. P. ki'a Kararname
tasvibi Riyasetpenahlerine arz olunur efendim.

Bağvekil

Vekâletine

in m. 24.15 tarihli ve in m. 24.15
4.6.1932 numarah tezkere cevabıdır.

Reisicümhur Hz. tarafından tasvip buyrulmuş
B/P Kararnamenin suret liffen takdim olunmuştur
efendim.

Bağvekil N.
Müstesar

18-6-1932

330 | 11 | 1 | 71 | 17 | 13

Ek 2-2.

T. C. M. M. V. Zat İşleri Dairesi Sayı: _____	Hülasa:	Ankara
Loffi	Kararname	8431

İz. Orduyu isyana teşvik mahiyetinde görülen Komonist beyannamesi
tap ve tevsi eylemek ve Komonistlere yardım etmek suçlarından mah-
kum olan Hamit ve Muhabere Mulasım (929-B-6) Veyal
Efendilerin Bütün Koloran Askeri Mahkemesince İcra Kalan muha-
kemesi neticesinde Askeri Cesa Kanununun (94) Üçüncü maddesi dela-
letıyla Türk Cesa Kanununun (324) Üçüncü maddesi muhabele Hamit Efen-
dinin sekiz ay ve Veyal Efendinin beş ay hapislerine ve Askeri Cesa
Kanununun (32) İnci maddesi muhabele Ordudan İhracına dair 24-Mart-
1932 tarih ve 193/36 numaralı ilanla müttahas ve Askeri Temyiz Mah-
kemesince müsaddekar kararın tevkidü hakikatin mahfuziyetini netik
bulunan İhter Kararnamenin İnci Askeri Mahkeme usulü Kanununun 249
üçüncü maddesinin 3 üncü bendi muhabele tennip olunmuştur.

Re. İhter Kararnamenin İnci Millî Müdafaa Vekili me'murdur.

10. VI. 38

Reisi Cümhur.

Gazi M. Hamit

Bağ Vekil. in m. 24.15

330 | 11 | 1 | 71 | 17 | 13

T. C.
M. M. V.
Askerlik Adliyesi
Şubesi
Sayı

Ankara

1 / 1

N:11044

Kararname

Leffi

Madde : Komünistlik suçundan dolayı İzmir Ağır Ceza Mahkemesinin
16/7/933 tarih ve 356/438 No. lu kararile Dört Sene Müddetle Ağır Hapsine ve okadar Müddetle emme hizmetinden -
men'ine ve umumî emniyet altına alınmasına Mahkûm olmuş-
olan İhtiyat Nakliye I. Mlz. 14567 No. da Mukayyet Cemil
oğlu Abdülkadir efendinin Askerî Ceza Kanununun 30, 37.-
Maddeleri ve 1631 No. lu Askerî Muhakeme usulü kanununun
249. Maddesi buyruğınca Tart cezasının tathik ve infazı-
Tensip kılınmıştır .

Madde : İşbu Kararnamenin icrasına Millî Müdafaa Vekili Memurdur.
2

26 - XI - 924

Reisicumhur

Gazi M. Kemal

Bağvekil

Millî Müdafaa Vekili

İsmail

Reisicumhur

030	11	1		92	42	20
-----	----	---	--	----	----	----

HISTORY
STUDIES

82

Volume 10
Issue 10
December
2018

[illegible]

[illegible]